

Identitat, nacionalisme i independentisme al Quebec

VISTA PRÈVIA

A dia d'avui, Escòcia, amb la nova victòria de l'**Scottish National Party** i la promesa d'un referèndum d'independència aquesta legislatura, ha esdevingut el referent per l'independentisme dels Països Catalans i de la resta de nacions sense estat. Però fins fa poc, aquest mirall, aquest referent, era el Quebec. Una nació que el 1995 es va quedar a les portes d'aconseguir un estat propi. Un 49,42% de vots favorables a la independència que setze anys després semblen lluny de poder-se aconseguir de nou.

Des dels anys 1970, el Quebec és un referent i un símbol per una gran part de les nacions sense estat occidentals, especialment pel fet que fou la primera nació que va organitzar un referèndum per la independència, el maig del 1980. Però actualment, el Quebec es troba immers en un impàs polític important en referència al seu futur nacional. Des del fallit segon referèndum celebrat l'octubre de 1995, podem constatar un afebliment de l'afirmació política nacionalista i independentista, fins al punt que en diversos sondejos, el suport a la independència del Quebec no sobrepassa el 45% de la població, recollint en moltes ocasions percentatges menors. La desfeta electoral del Bloc Québécois —partit sobiranista que vol representar els interessos del Quebec al Parlament canadenc— a les darreres eleccions federals¹ i la feblesa actual del Parti Québécois il·lustren abastament la fragilitat i la desorientació del nacionalisme i de l'independentisme quebequès.

Comprendre les raons d'aquesta situació no es pot limitar a una simple constatació del cansament i el desànim que comporten les derrotes del «Sí» en

Agustí Nicolau Coll
Geògraf. Responsable d'Activitats
Públiques del Centre Justice Et Foi de Mont-real
anicolau@videotron.ca

¹ A les eleccions federals de 2011, el Bloc Québécois va obtenir el 6,1% dels vots, però tan sols quatre diputats —perd 4 punts i 45 diputats— a causa d'un sistema electoral estrictament majoritari. El gran beneficiat fou el socialdemòcrata Nouveau Parti Démocratique (NPD), que va rebre el vot de tots els que volien fer front al Parti Conservateur du Canada de Stephen Harper (1959). Malgrat l'ascens del NPD al Quebec, Harper va tornar a ser escollit Primer Ministre del Canadà.

La desfeta del Bloc Québécois a les eleccions federals i la feblesa del Parti Québécois il·lustren la fragilitat i la desorientació actual del nacionalisme i de l'independentisme quebequès

el dos referèndums, tot i que cal tenir-ho en compte. Cal considerar altres raons, entre les quals cal assenyalar com a primordial la natura mateixa de la identitat quebequesa i la seva evolució des de mitjans del segle XX. En aquest article, doncs, ens concentrem en la comprensió de les ambivalències de la identitat quebequesa i les repercussions que la seva evolució ha tingut i té en el nacionalisme i independentisme quebequès.

Amèrica francesa o Francoamèrica?

Una primera ambivalència que cal prendre en consideració és que el Quebec sempre es troba a cavall entre les seves arrels europees i americanes. Un fet que es resumeix preguntant-nos si es tracta de la part més americana d'Europa o la part més europea d'Amèrica. Durant molts anys s'assumia que la identitat *canadienne-française* no es trobava exclusivament al Quebec, sinó també a altres llocs del Canadà, com a les províncies atlàntiques de l'Acàdia o a les províncies canadenques de l'oest, i fins i tot a certes parts dels EUA, com Louisiana. Tot i que potser no hi havia la consciència de pertànyer a un mateix poble, hom era conscient de l'existència de les altres francofonies americanes, allò que alguns autors han anomenat

Francoamèrica² i d'altres Amèrica francesa.

Amb el desenvolupament del nou nacionalisme quebequès, s'optà per l'opció estratègica de concentrar la defensa de la identitat francòfona nord-americana al Quebec, deixant de la mà de Déu la resta de minories francòfones, siguin canadenques o estatunidenques. Al mateix temps, aquest nacionalisme quebequès va orientar els seus referents identitaris i geoestratègics cap a l'Estat francès i París, en detriment de la seva dimensió nord-americana. Per dir-ho literàriament, va mirar més cap als Camps Elisis i menys cap als rius i els llacs del Quebec. Aquesta identificació franco-parisina, ni que hagi estat un afer limitat a certes elits nacionalistes, ha tingut repercussions importants en la configuració identitària del Quebec. Tot i que aquesta recerca de filiació europea es pot explicar per la necessitat de fer front al gegant econòmic, polític i cultural que són els EUA, el resultat és que ha impedit el desenvolupament d'un imaginari propi plenament americà.

² Veure MORISSET i WADDELL, *Visions et visages de la Francoamérique* i NICOLAU, «Francoamèrica: del continent perdut a l'arxipèlag rotrat».

Del canayen al canadien-français i al québécois?

Des de l'inici de la presència colonial francesa a Amèrica del Nord, la població francòfona ha experimentat una transformació nominal i identitària, fruit tant d'elements contextuais com de dinàmiques internes pròpies. En un primer moment, la població francòfona era coneguda amb el terme amerindi *canayen* i estava formada essencialment per *coureurs de bois* —exploradors o caçadors dels boscos— i una part menys important d'agricultors. El que és important de retenir d'aquest període —segles XVII i XVIII— és el fet que els *coureurs de bois* recorregueren de la mà de diferents nacions autòctones tot el continent nord-americà, la qual cosa comportà un gran mestissatge entre francòfons i autòctons, que queda palès, per exemple, en la gran quantitat de paraules d'origen amerindi en el francès nord-americà i quebequès. La presència francòfona a través del continent, més enllà dels límits estrictes, de la *Nouvelle-France* en un primer moment i de la colònia britànica després de la conquesta, comportà la gènesi del canayen errant, més coneguts com els *cowboys* que, contràriament a la creença habitual, no eren anglosaxons, sinó francòfons.

En un segon moment, el terme *canadien*, vers el que havia derivat l'original

El pol d'identitat *canadien-français* dóna lloc a un nacionalisme ètnic que reivindica l'origen catòlic de la nació quebequesa. És un corrent minoritari i no ha estat mai independentista

canayen, fou substituït pel *canadien-français*. Si en un primer moment *canadien* era sinònim de francòfon, el fet que la població britànica de la colònia comencés a autoanomenar-se *english-canadian*, va fer imperatiu l'ús del nou terme *canadien-français*³. Ara bé, més enllà del canvi de nom, el que cal tenir en compte és que a partir de 1840, després del fracàs de la Revolta dels Patriotes de 1837-1839⁴, la identitat *canadienne-française* serà fortament condicionada per l'església catòlica. En efecte, el poder colonial britànic arribava a un pacte amb l'església catòlica segons el qual aquesta té el dret de desenvolupar la seva acció religiosa entre els francòfons i la protecció de la llengua, en la mesura que controla que aquests no es revoltin ni puguin arribar a ocupar llocs importants en l'àmbit econòmic. Ens trobarem, doncs, davant la paradoxa que l'església catòlica contribueix a la supervivència de la nació *canadienne-française*, especialment per la protecció de l'ús de la llengua i de la

vida comunitària de les parròquies, alhora que impedeix tota acció de revolta o emancipació d'aquesta en relació al poder colonial britànic.

En un tercer moment, a finals dels anys 1950, assistim al que s'ha anomenat la Revolució Tranquil·la⁵, que fou, a grans trets, un procés de modernització del Quebec caracteritzat per tres grans elements: (a) el desenvolupament de l'aparell de l'Estat, especialment en els àmbits de l'educació, la salut i els serveis socials, fins aleshores en mans de l'església catòlica; (b) la secularització de la vida quotidiana per la pèrdua de poder de l'església catòlica i per la pròpia dinàmica de modernització de la societat; i (c) el desenvolupament d'un sector econòmic propi, ja que fins aleshores es trobava sotmès al poder econòmic anglòfon.

És a partir d'aquest moment que comencem a parlar de quebequesos, abandonant el terme *canadien-français*, per tal de marcar la diferència amb el període anterior, vist unilateralment com una submissió religiosa-moral a l'església catòlica i econòmica al poders financers anglo-canadencs. També influí notablement en aquest canvi la voluntat d'integrar a la nova

identitat quebequesa la població immigrant, que a partir del final de la Segona Guerra Mundial va començar a esdevenir força important.

Tres pols d'identitat quebequesa

A la societat quebequesa actual hi ha tres pols d'identitat que no han de ser entesos com a compartiments estancs, sinó com a línies de força que a vegades s'entrecreuen en una mateixa persona, la qual, segons les circumstàncies, utilitza una vessant o una altra de la identitat.

a) El pol *canadien-français*: malgrat els canvis que es produeixen amb la Revolució Tranquil·la, una part important dels quebequesos han continuat identificar-se com a *canadienne-française*, especialment en relació a la religió catòlica, ja sigui de manera patrimonial o espiritual. Aquesta població es troba sobretot en regions rurals no metropolitanes, però també en algunes capes socials de les ciutats. Algunes característiques d'aquest pol són:

- Una identificació important amb la tradició catòlica, element fonamental de la configuració de la identitat *canadienne-française*.
- Un sentit pronunciat de la memòria històrica, a vegades un xic esbiaixat.
- Una afecció particular a un sistema

3 Alguns autors parlen d'usurpació del nom per part britànica. Veure MORISSET, *L'identité usurpée*.

4 Es tracta de la revolta d'una part de la població del que era conegut com el Baix Canadà, poblat essencialment per francòfons, davant del refús del poder britànic de respondre positivament a les seves reivindicacions econòmiques i polítiques. Veure SCHULL, *Rébellion: le soulèvement patriote de 1837 au Bas-Canada*.

5 Per una presentació general de la Revolució Tranquil·la, veure BÉLANGER (et al.), *La révolution tranquille: 40 ans plus tard: un bilan*.

» El nacionalisme cívic s'identifica amb la Revolució Tranquil·la, i defensa un sistema de valors on la laïcitat esdevé el pal de paller d'un procés d'alliberament individual i col·lectiu

de valors més aviat conservador, tant a nivell ètic i moral com a nivell social, econòmic i polític.

- Una articulació social comunitària, com a manera primordial d'assegurar la justícia i fer front a l'exclusió social i econòmica.

b) El pol de la Revolució Tranquil·la: cal entendre la Revolució Tranquil·la com una reacció davant l'opressió social, política, religiosa, cultural i econòmica que patia el poble *canadien-français*. Aquesta revolució va permetre el Quebec entrar a l'era moderna, mitjançant profundes transformacions, especialment polítiques i religioses. Algunes de les característiques que podem identificar són:

- Un sentiment molt agut de ruptura amb el passat, valorat unilateralment com a molt negatiu. Això provoca un cert buit a nivell identitari, ja que totes les referències possibles al passat són percebudes com a negatives.

- Un laïcisme militant, fregant a vegades l'anticlericalisme, com a reacció al poder eclesiàstic que dominà la societat quebequesa durant més de 100 anys. Consideren la religió com un afer privat, que no ha de comportar cap dimensió ni referència pública i/o col·lectiva.

- La defensa d'un sistema de valors moderns amb l'autonomia i llibertat individual com elements centrals. L'Estat esdevé el garant de la solidaritat col·

lectiva, prenent el relleu de la solidaritat comunitària precedent de la base religiosa. Això ha portat alguns analistes a considerar l'Estat com una nova església i l'estatisme com una nova religió, afirmació que, en el cas del Quebec, conté un part considerable de veritat.

c) El pol de la globalització i la diversitat: les persones que es reconeixen en aquest Quebec divers i global són essencialment els joves metropolitans, ja siguin d'origen *canadien-français* o d'origen immigrant. No han conegut un Quebec *canadien-français* i no han viscut els moments clau de la Revolució Tranquil·la, tot i que han viscut i viuen els efectes positius d'aquesta. Aquest pol identitari presenta les següents característiques:

- Una manca de sentit històric i una exacerbació del present, tot i que en molts casos acaben cercant les pròpies arrels i la pròpia història per tal de superar la ruptura engendrada per uns per la Revolució Tranquil·la i per uns altres per la immigració pròpia o dels seus pares.

- Un interès per les cultures d'arreu del món i una manifestació d'un cert cosmopolitisme que serveix per establir lligams amb l'espai/món.

- Un lligam a sistemes de valors diversos i una consideració de la qüestió dels valors com una recerca i una construcció personals, en lloc d'una

La diversitat cultural sorgida de la immigració dóna pas a un nacionalisme pluralista, tot i que algunes de les persones que en formen part no s'identifiquen com a nacionalistes

assumpció d'una transmissió familiar o comunitària.

El nacionalisme quebequès i el repte del pluralisme cultural

Aquests diferents pols d'identitat comporten una dificultat afegida força important al nacionalisme quebequès, especialment en referència al seu horitzó emancipador. En altres paraules, quina és la nació que el nacionalisme quebequès defensa i que l'independentisme vol alliberar, tenint en compte l'existència d'aquests tres pols? En aquest mateix sentit, podem identificar tres grans tendències en el nacionalisme quebequès actual en relació a la qüestió identitària i especialment al repte del pluralisme cultural sorgit com a resultat de la forta i variada immigració.

a) Nacionalisme ètnic *canadien-français*: es tracta d'un nacionalisme que es basa especialment en la reivindicació de la memòria *canadienne-française* que hem descrit més amunt. Pot reivindicar la seva dimensió catòlica com a fonament de la nació o tan sols com a patrimoni cultural a valoritzar. Es tracta d'un corrent minoritari i que en la majoria dels casos no ha estat mai independentista. Ara bé, cal assenyalar que, darrerament, des de posicions identitàries/patrimonials, reivindiquen aquesta me-

mòria com a fonament de la nació quebequesa, especialment enfront del que consideren una deriva multiculturalista.

El fet que el Canadà francòfon, especialment després de la Revolta dels Patriotes de 1837-1939, es constituís al voltant d'una identitat força homogènia a l'entorn del catolicisme i la llengua francesa, explica l'existència d'un cert malestar per part de la població d'origen *canadien-français* davant la diversitat cultural de la societat quebequesa:

- Perceben la diversitat cultural com una etapa més de la pèrdua dels valors propis de la identitat *canadienne-française*, la qual s'afegeix a la Revolució Tranquil·la, viscuda com la primera etapa d'aquest procés. Una afirmació que hom pot sentir sovint il·lustra abastament aquesta percepció: «ens obligaren a retirar els crucifixos de les escoles i ara els immigrants ens volen imposar les seves religions».

- L'immigrant és percebut com un peïll per la pròpia identitat cultural, que veuen fràgil, tot i que en els fets, l'immigrant actua més com un mirall de la situació que no pas com una causa real.

- Aquesta por impedeix prendre consciència del fet paradoxal que una part important de la immigració comparteix a nivell ètic, moral i religiós, molts dels valors de la població que s'identifica com a *canadienne-française*.

b) Nacionalisme cívic: s'identifica essencialment amb la societat sorgida de la Revolució Tranquil·la, i defensa un sistema de valors en què la laïcitat esdevé el pal de paller⁶ d'un procés d'alliberament individual i col·lectiu. Aquest sentiment d'alliberament no pot ser negligit quan intentem comprendre certes reaccions davant de la diversitat cultural, que és percebuda fonamentalment com a:

- Una realitat que podria contribuir a la fragilització de la identitat nacional del Quebec i que qüestionaria el sistema de valors sorgit de la Revolució Tranquil·la, amb una preocupació especial envers la laïcitat i la igualtat entre les dones i els homes.

- Una possible riquesa per al Quebec, a condició que el sistema de valors sorgit de la Revolució Tranquil·la no sigui gens ni mica qüestionat.

c) Nacionalisme pluralista: per tal de respondre al repte que comporta el pluralisme cultural sorgit de la immigració, als darrers anys s'ha desenvolupat el que podem anomenar un nacionalisme pluralista, tot i que algunes de les persones que en formen part no s'identifiquen com a nacionalistes. Si parlem de nacionalisme pluralista és pel fet que

6 Una presentació succinta i clara d'aquest posicionament el podem trobar al manifest *Pour un Québec laïque et pluraliste*.

En el Parti Québécois hi dominen els referents derivats de la Revolució Tranquil·la. Ara bé, hi ha una certa tendència a reivindicar alguns aspectes més ètnics

accepten la realitat del Quebec com la d'una societat diferenciada a la del Canadà. Ara bé, hom rebutja que la seva identitat nacional es trobi primordialment articulada a l'entorn de referents del grup majoritari, ja sigui en clau *canadienne-française* o en clau de la Revolució Tranquil·la. Les reaccions davant la realitat de la diversitat cultural es poden resumir en dos punts:

- Promouen la diversitat cultural com a font inesgotable de riquesa per a la societat, considerant que així es defensen de la intolerància, el racisme i l'exclusió social envers les persones immigrades.

- Alhora, des d'aquesta posició, manifesten una dificultat o una incapacitat de comprensió entre les diferents memòries històriques, titllant ràpidament de tancats i ètnics aquells que no s'adhereixen a la seva perspectiva.

Partits polítics quebequesos, nacionalisme i identitat nacional

Partits sobiranistes i independentistes

El Parti Québécois, malgrat les diferents crisis de lideratge que ha viscut en els darrers anys —des de 1995 ha tingut quatre líders diferents⁷— segueix

sent el pal de paller del nacionalisme independentista quebequès. Ideològicament, continua situant-se en una forquilla que va d'un centre-esquerra socialdemòcrata a un centre-dreta moderat, especialment en allò que fa referència a les qüestions econòmiques.

Pel que fa referència a la identitat, al Parti Québécois hi dominen els referents derivats de la Revolució Tranquil·la. Ara bé, especialment en els darrers temps, hi ha una certa tendència a reivindicar alguns aspectes més ètnics, en el sentit patrimonial del terme. Per exemple, la voluntat de mantenir el crucifix a la sala de plens del Parlament del Quebec és justificada per alguns dels seus diputats des d'un punt de vista de patrimoni i memòria històrica i no com un component religiós.

D'altra banda, Québec Solidaire és un partit relativament nou, fundat el 2006, que aplega un ampli espectre de l'esquerra —socialistes, comunistes, ecologistes... Actualment té un sol diputat, Amir Khadir (1961), d'origen iranià. Tot i que en un inici la seva posició en relació a la qüestió nacional no estava gens clara, finalment s'ha acabat declarant independentista, tot i que sembla ser que es tracta d'un independentisme

no nacionalista, orientat essencialment a fer possible un altre projecte de societat en què les qüestions d'identitat es trobin més aviat absents. Podem dir que en el que fa referència a la qüestió identitària, aquest partit navega entre la posició cívica i la pluralista, segons les circumstàncies i les persones.

Partits federalistes i autonomistes

El Parti Libéral, actualment al govern, és el representant més important del federalisme quebequès. Si bé podem afirmar que el partit des del seu nacionalisme, defensa un federalisme asimètric, una part important del seu electorat està format per persones federalistes anti-nacionalistes, que el voten com un mal menor enfront del sobiranisme del Parti Québécois. El seu nacionalisme és fonamentalment cívic, basat en l'herència de la Revolució Tranquil·la, tot i que amb la porta oberta a certs elements del nacionalisme pluralista. Per exemple, la presència a l'espai públic de símbols religiosos li pot semblar acceptable en la mesura que no atempti contra la neutralitat de l'Estat i dels seus agents

Action Démocratique du Québec és un partit sorgit d'una escissió del Parti Libéral el 1994, en demanar el sí en el referèndum de 1995. Progressivament, la seva identitat com a partit ha derivat cap a una dreta conservadora moral-

⁷ Fins i tot actualment està vivint una nova crisi, pel fet que el lideratge de Pauline Marois (1949) és fortament qüestionat per una part important de la militància i dels diputats. De

fet, no està gens clar que lideri el partit a les properes eleccions provincials, previstes per la primavera del 2013.

Québec Solidaire aplega un ampli espectre de l'esquerra. << Defensa un independentisme no nacionalista, orientat essencialment a fer possible un altre projecte de societat

ment parlant i neoliberal a nivell econòmic. De fet, la seva crítica a l'estat del benestar sorgit de la Revolució Tranquil·la és la seva imatge més important. En la qüestió nacional, no és sobiranista, tot i que no es defineix tampoc com a federalista, sinó més aviat com a autonomista, sense que aquesta posició sigui clarificada. Alhora, la seva posició en qüestions identitàries és la d'un nacionalisme ètnic, més per oportunisme polític que no pas per convicció profunda, cercant el vot d'aquelles persones que s'identifiquen amb la dimensió *canadienne-française* i explotant la por que la immigració provoca en elles.

Coalition pour l'avenir du Québec, és un nou partit polític sense representació parlamentària, nascut de la mà de qui fou ministre i diputat del Partit Québécois, François Légault (1957), el novembre de 2011. Pel que fa a la qüestió nacional, deixa ara per ara totes les portes obertes, declarant-se no sobiranista i no federalista. En qüestions identitàries, no queda clara la seva posició, que sembla navegar entre un cert nacionalisme ètnic i un cert nacionalisme cívic. Les seves posicions en qüestions econòmiques i socials l'apropen a l'Action Démocratique du Québec, fins al punt que se senten veus sobre una possible fusió en els propers mesos entre els dos partits. Si fos el cas, aquest nou partit aniria a cercar tant una part

dels votants del Partit Québécois com una part dels del Partit Libéral, sense excloure que a causa d'un sistema electoral majoritari no proporcional, fins i tot guanyés les properes eleccions provincials en nombre de diputats, la qual cosa li permetria poder formar el nou govern.

Quina serà la identitat nacional quebequesa el segle XXI?

Arribats a aquest punt, ens hem de preguntar cap a on es dirigirà la identitat nacional quebequesa el segle XXI. Tenint en compte que la identitat francòfona nord-americana ha experimentat al llarg de la seva història profunds canvis i transformacions, podem imaginar que aquesta dinàmica també serà la pròpia del segle XXI.

Al meu parer, la continuïtat del Quebec com a poble dependrà de la seva capacitat per respondre a tres reptes identitàris fonamentals. En primer lloc, cal resoldre la qüestió de l'articulació dels tres Quebecs que hem identificat en aquest article en un de sol. Aquesta articulació no podrà ser tan sols de l'ordre racional i de gestió, sinó que cal que arrel en un somni, una visió compartida, fins i tot pels pobles autòctons. Es tracta d'anar més enllà de la simple assimilació al grup dominant o de la tolerància

de la diversitat cultural en si mateixa, generant un espai cultural propi que pugui ser significatiu per a la major part de la població.

En segon lloc, cal determinar quina hauria de ser l'articulació del Quebec amb la resta de la Francoamèrica, cosins germans sorgits d'un passat comú però que actualment viuen desconectats del Quebec. Entre l'Amèrica anglosaxona i l'Amèrica llatina hi ha un espai per a la Francoamèrica, que podria ser un contrapès al domini de la primera i un suport a la realitat de la segona. En aquest sentit, cal, en tercer lloc, que el Quebec defineixi la seva opció geoestratègica. Se li presenten tres opcions: ser la part francòfona de l'Amèrica anglosaxona, ser la part americana de la França Europea o la part francòfona de l'Amèrica llatina.

El primer repte identitàri, lligat al pluralisme cultural sorgit de la immigració, forma part de les preocupacions dels partits polítics i de la població en general. El repte de la Francoamèrica i el lloc geoestratègic que haurà d'ocupar en el món, malauradament són totalment absents en les preocupacions dels polítics i de la població en general. ◀

MÉS INFORMACIÓ

BÉLANGER, Yves, COMEAU, Robert i MÉTIVIER, Céline. *La révolution tranquille: 40 ans plus tard: un bilan*. Mont-real: VLB, 2000.

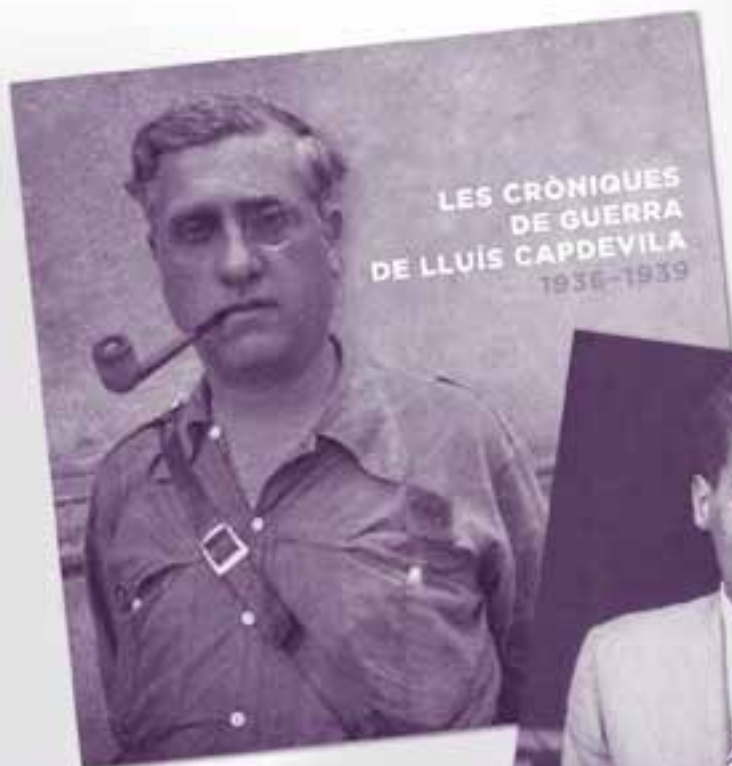
MORISSET, Jean i WADDELL, Eric. *Visions et visages de la Francoamérique*. Mont-real: Setembre, 2011.

MORISSET, Jean. *L'identité usurpée*. Mont-real: Nouvelle Optique, 1985.

NICOLAU, Agustí. «Francoamèrica: del continent perdu a l'arxipèlag retrobat». A *Europa de les Nacions*, 2010, núm. 74.

Pour un Québec laïque et pluraliste [en línia]:
Disponible a: <www.quebeclaique.org>

SCHULL, Joseph. *Rébellion: le soulèvement patriote de 1837 au Bas-Canada*. Mont-real: Éditions Québec Amérique, 1997.

LES CRÒNIQUES
DE GUERRA
DE LLUÍS CAPDEVILA
1936-1939

MIGUEL BADIA
VIDA I MORT
D'UN LÍDER
SEPARATISTA

FERRI BUBIALTA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

MONOGRAFIES D'HISTÒRIA

www.irla.cat/botiga